

KAZIMIERZ PRZERWA-TETMAJER

Elegia na śmierć Czarnego Zawiszy

KAZIMIERZ PRZERWA-TETMAJER

*Elegia na śmierć Czarnego Zawiszy*¹

U Dunaju², u szerokiej rzeki,
stał cesarz z wojskami licznymi.
O! jakiż świat daleki
do swojej ziemi...

Cesarz Zygmunt³, z Luksemburga pan,
przy nim panów i rycerzy wian⁴.

O! jakież smutne są przeczucia duszy...

Tak zaporą legli Turkom wbrew⁵,
z Luksemburga cesarz Zygmunt, lew.

Przy nim panów i rycerzy mnogo,
z których każdy kopię w boju kruszy.

O! jakże srogą
jest melancholia duszy...

Oblegali miasto⁶, przed sultanem⁷,
lecz on przyszedł z wojskiem chorągwanem.

A gdy wojsko sultana ujrzeli,
wartownicy do pana bieżeli;

do Zygmunta, rzymskiego cesarza,
wszystkich Niemców pana i mocarza.

Zląkł się Zygmunt i jego rycerze,
choć się każdy zdał życiem ofiarny⁸;
wszystkich błąd lęk za włosy bierze,
ale nie zląkł się Zawisza Czarny⁹.

Strach, Rycerz

¹*Elegia na śmierć Czarnego Zawiszy* — Tetmajer był zafascynowany postacią Zawiszy Czarnego, prócz tego wiersza napisał o nim również dramat. Fascynacji daje wyraz *Wesele* Stanisława Wyspiańskiego: postaci Poety, wzorowanej właśnie na Tetmajerze, ukazuje się widmo Zawiszy. [przypis edytorski]

²*Dunaj* — druga co do długości rzeka Europy, przepływająca przez Bawarię (Niemcy), Kotlinę Panońską (Węgry) i Wołoszczyznę (Rumunia). [przypis edytorski]

³*Zygmunt Luksemburski* — (1368–1437) król węgierski od 1387, niemiecki od 1411, książę Luksemburga od 1419, król włoski od 1431, cesarz rzymski od 1433. [przypis edytorski]

⁴*wian* — wieniec. [przypis edytorski]

⁵*wbrew* — przeciw. [przypis edytorski]

⁶*miasto* — twierdza Gołubiec, położona na prawym brzegu Dunaju, wykupiona przez Turków od serbskiej załogi (wcześniej Zygmunt Luksemburczyk odrzucił podobną ofertę). [przypis edytorski]

⁷*sultan* — tytuł władcy Turcji (do 1922) bądź innych krajów muzułmańskich. [przypis edytorski]

⁸*życiem ofiarny* — sens: zdolny do ofiarowania życia. [przypis edytorski]

⁹*Zawisza Czarny z Garbowa* — (ok. 1370–1428) polski rycerz, przez pewien czas na służbie króla Węgier Zygmunta Luksemburskiego. [przypis edytorski]

O świtaniu uciekała rzesza,
cesarz Zygmunt dumny i dostoyny — —
od Dunaju wstecz wojsko pośpiesza,
każdy rycerz ozdobny i zbrojny;
z schylonymi wstydem na pierś głowy¹⁰
uciekają przed strasznymi łowy¹¹
rozpędzonej poza nimi wojny.

Jadą, jadą o świtaniu słońca,
lecz to słońce na plecy im świeci,
na ich plecach lśni blacha błyszcząca,
lecz Zawisza został samotrzeci¹².
Dwaj pacholcy przy nim pozostali,
prości ludzie, ubodzy i mali,
ze zagrody wyszli polskich kmieci¹³.

Tak samotrzec Zawisza pozostał,
nie by dufał¹⁴, aby wrogom sprostał,
bowiem wiedział, że nie jest człek święty,
którym Pan Bóg posyła anioły,
ale znał się w rycerstwie poczęty
i czcił miecz swój, ogromny i goły.

Zląkł się Zygmunt i jego rycerze,
choć się każdy zwał życiem ofiarny,
wszystkich bladej lęk za włosy bierze,
ale nie zląkł się Zawisza Czarny.

Ani mu to cnota, ni nadgroda¹⁵,
ani mu się cześć za to należy;
nie znać lęku jest dusza rycerzy —
to tak kwitnie, jak kwiat wśród ogroda,
gdy posiany, oplęty¹⁶, podlewany —
to rzecz zwykła, nikt się nie cuduje¹⁷...

Rycerz

Któż się dziwi, kogo Bóg werbuje,
że ten kroku nie da¹⁸ przed pogany?...

Ach! Jak smutną jest duszy zaduma,
gdy nad głową nieszczęście łopota¹⁹...
Ach! Jak gorzką jest duszy tęsknota,
gdy w świat cały²⁰ z nikim się nie kuma²¹...
Ach! Jak ciężką jest samotność duszy,
gdy się wszystko koło człeka łamie...

¹⁰głowy — dziś popr.: głowami. [przypis edytorski]

¹¹łowy — dziś popr.: łowami. [przypis edytorski]

¹²samotrzeci (daw.) — sam z dwoma towarzyszami. [przypis edytorski]

¹³kmieć — zamożny chłop posiadający własne gospodarstwo. [przypis edytorski]

¹⁴dufać (daw.) — nazbyt wierzyć we własne siły. [przypis edytorski]

¹⁵nadgroda — dziś popr.: nagroda. [przypis edytorski]

¹⁶opłęć — wypielić chwasty dookoła; „opłęt” to dawna forma imiesłowu przymiotnikowego biernego. [przypis edytorski]

¹⁷cudować się — dziwić się. [przypis edytorski]

¹⁸kroku nie dać — nie uciec, nie ustąpić, nie cofnąć się. [przypis edytorski]

¹⁹łopota — dziś popr.: łopocze. [przypis edytorski]

²⁰w świat cały — w całym świecie. [przypis edytorski]

²¹kumać się (daw.) — stowarzyszać się, przyjaźnić. [przypis edytorski]

Ach! Jak zwisa zbezwładnione²² ramię,
 gdy się serce w piersiach z żalu kruszy...
 Ach! Jak strasznie czuć jest opuszczenie...
 W puste serce wąż bólu się wsuwa,
 i żelazną obręczą je skuwa
 krew mieniące²³, zabójcze milczenie...

Ach! Jak twardo głucha ziemia jęczy,
 gdy samotna stopa ją uderza — —
 którą oko samotne przemierza,
 jak posępna jest ta gloria tęczy...

Ach! Jak smutnym jest żywot człowieka,
 który nadrosł²⁴ ludzkiego żywota — —
 pozostaje mu tylko tęsknota — —
 ani wzywa kogo, ani czeka,
 ni spodziewa się, ku komu dąży,
 żal się przed nim sunie, jak chorąży²⁵,
 i nad głową widzi próżnię świata,
 w gwiazdy sianą²⁶ bezdenną kopułę;
 jego serce więdnie, jak kwiat czułe,
 i liść śmierci nad sobą zaplata...

Nieprzyjaciel to k'niemu²⁷ nie dąży,
 nie ma nazwy dlań wrogów nawała —
 on tu stoi: trwałości chorąży,
 pan swej duszy, władca swego ciała,
 ślubowany sam sobie i wpięty
 w własne koło swego przeznaczenia,
 ani wrogi, śmiały, ni zawzięty,
 tylko rycerz...

Rycerz

Na miecz swój spogląda,
 miecz ze stali kuty i z płomienia,
 krwią nabrzmiała, chociaż krwi nie żąda.

W złym przeczuciu na miecz swój poziera²⁸,
 bije trwogą serce bohatera.

Broń, Sława

I powiada sam w sobie: o mieczu,
 zaliś²⁹ nie jest ty w Polsce ostatni?

Będą, będą rycerze szkarłatni,
 lecz czy ciebie nie będą w odwieczu³⁰
 wspominali — żeś był miecz ostatni?

I czy będzie jeszcze w Polsce ręka,
 która taki, jak mój, miecz podniesie —
 czy się serce polskie nie zalęka,

²²*zbezwładniony* — taki, który stał się bezwładnym. [przypis edytorski]

²³*mienić* (daw.) — zmieniać. [przypis edytorski]

²⁴*nadrosnąć coś* — wyrosnąć ponad coś. [przypis edytorski]

²⁵*chorąży* — dawniej: żołnierz niosący sztandar swojego oddziału (obecnie: stopień podoficerski). [przypis edytorski]

²⁶*w gwiazdy sianą* — nakrapianą gwiazdami. [przypis edytorski]

²⁷*k'niemu* (daw.) — w jego stronę. [przypis edytorski]

²⁸*pozierać* — spoglądać. [przypis edytorski]

²⁹*zali* (daw.) — czy. [przypis edytorski]

³⁰*w odwieczu* — w dalekiej przeszłości. [przypis edytorski]

że się zbląka w mych wawrzynów³¹ lesie?
Czy na taką potęgę i chwałę
będzie serce w sumieniu dość śmiałe?

O mój mieczu, o mieczu mój krwawy,
zaliś nie jest ty w Polsce ostatni?
Będą jeszcze rycerze szkarłatni,
lecz nie będąż Hektorowej³² sławy?
O mój mieczu, w dalekim Dunaju
utopiony, stracony dla kraju...

Słyszę imię me w wieków rozłogu³³,
jak na turzym zatrąbione rogu,
płynie echem, lecz się nie uderza
O hełm niczyj, ni się od puklerza³⁴
niczyjego odbite nie wraca,
lecz się w echu, jak chmura, roztraca...

Jako z woru owsa, tak się sieje
ziarno z mego krwawego nazwiska
I na głowy spada, i połyska,
ale w żaden się szyszak³⁵ nie dzieje³⁶
i nikomu zeń kłosu na głowie
wzwyż tryumfu nie pną aniołowie³⁷...

O mój mieczu, o mieczu mój krwawy,
zaliś nie jest ty w Polsce ostatni?
Będą jeszcze rycerze szkarłatni,
lecz nie będzie już serc bez obawy,
serc bez lęku...

W świat z daleka widno³⁸

Turkom Niemców ucieczkę bezwstydną.
Pan Zawisza do ołtarza wstawa³⁹
I z cichego wychodzi namiotu —
na miecz wsparta⁴⁰ jego ręka prawa,
a twarz smutku pełna, nie kłopotu.

Cóż kłopotać się⁴¹, gdy jedno czeka,
czyj duch nadrósł w głębizny człowieka...

I poglądał na tych, którzy, mali,
sami jedni przy nim pozostali;
proste chłopcy polskie, hen ze Spiża⁴²
za starostą swym spiskim przybyłe —
patrzają śmiało, gdy się śmierć przybliża,

Dziedzictwo

Chłop, Lud, Odwaga

³¹wawrzyn — laur, roślina będąca symbolem sławy. [przypis edytorski]

³²Hektorowy — Hektor był bohaterem *Iliady* Homera, tragicznym obrońcą skazanej na zagładę Troi. [przypis edytorski]

³³rozłóg (daw.) — rozległa przestrzeń. [przypis edytorski]

³⁴puklerz — nieiwelka, okrągła tarcza. [przypis edytorski]

³⁵szyszak — rodzaj stożkowatego hełmu bez przyłbicy. [przypis edytorski]

³⁶dziać się (daw.) — odziewać się. [przypis edytorski]

³⁷i nikomu zeń kłosu na głowie wzwyż tryumfu nie pną aniołowie — inwersja: i nikomu z niego aniołowie nie pną rosnącego wzwyż kłosa triumfu. [przypis edytorski]

³⁸widno (daw.) — wiadomo. [przypis edytorski]

³⁹wstawa — dziś popr.: wstaje. [przypis edytorski]

⁴⁰na miecz wsparta — dziś popr.: o miecz wsparta. [przypis edytorski]

⁴¹kłopotać się (daw.) — martwić się. [przypis edytorski]

⁴²ze Spiża — dziś popr.: ze Spiszu, regionu w dorzeczu Popradu, obecnie na Słowacji. [przypis edytorski]

patrzą śmiało w otwartą mogiłę...

O, maluczcy olbrzymiego ducha!
Oto jeden na ligawce⁴³ dzwoni⁴⁴,
na ligawce górskiego pastucha,
drugi wsparł się na włóczni i słucha —
cóż w ich duszach? Kędy⁴⁵ myśl ich goni?
Cóż w ich duszach?

O ten czas znad borów,
z nad łąk mokrych na spiskiej równinie
wstaje opar czerwony i płynie,
zrąb⁴⁶ Łomnicy⁴⁷ słoni⁴⁸ do połowy,
a ponad nim, w zarzewiu kolorów,
trzon jej czarny pod niebo się wspiera,
trzon ogromny, czarny, granitowy,
na kształt orła, co ziemię przeziera⁴⁹...

Ach! daleko!... Lecz tu, w świetle słońca,
czarny rycerz świeci jak Łomnica,
i tak oko tych chłopów zachwyca,
jak moc Tater⁵⁰ nad nimi stojąca.

On ich zaklął w swój widok... Nad głowy
pan im Czarny rozpiął ręce obie — —
oto w jednym chowan⁵¹ będę grobie
z tobą, ludu... Mój miecz Achillowy⁵²,
który święte ciało na poły⁵³ sprawy,
a nie poniósł nigdy podłej szczyrby,
z wami legnie strudzony i krwawy,
i to będą rdzawe jego herby.
Dla was, chłopie, ta krew, co na czoła
z mego miecza wam spłynie, aniola⁵⁴...

Dosyć! Konia małego!

Czy duchy?
Czyli perskie rozszalałe diwy⁵⁵?
Leci rycerz z postaci straszliwy,
na kształt ziemię rwącej zawieruchy;
pod nim konik brzuchem tyka ziemi,
on zaś stopy żelazem kutemi.

Za nim, włócznie wyteżywszy, w białej
wełnie leci dwóch, poczet zbyt śmiały...

Przyroda nieożywiona

Lud

Broń, Krew

Koń

Walka

⁴³ligawka — ludowy instrument dęty z wydrążonego pnia drzewa. [przypis edytorski]

⁴⁴dzwonić — tu: grać. [przypis edytorski]

⁴⁵kędy (daw.) — gdzie. [przypis edytorski]

⁴⁶zrąb — grań. [przypis edytorski]

⁴⁷Łomnica — drugi co do wysokości szczyt Tatr, znajdujący się na Słowacji. [przypis edytorski]

⁴⁸słonić — dziś popr.: zasłaniać. [przypis edytorski]

⁴⁹przezierać — oglądać. [przypis edytorski]

⁵⁰Tater — dziś popr.: Tatr. [przypis edytorski]

⁵¹chowan — pochowany. [przypis edytorski]

⁵²Achillowy — stanowiący własność Achillesa, bohatera *Iliady* Homera. [przypis edytorski]

⁵³na poły — na pół. [przypis edytorski]

⁵⁴z mego miecza wam spłynie, aniola — miecz jest tu porównany do aniola. [przypis edytorski]

⁵⁵diwa — duch bądź bóstwo. [przypis edytorski]

Świsnął arkan⁵⁶, nim dotarł pan Czarny,
z konia zerwan⁵⁷ rycerz na powrozie — —

o! jakież marny
temu los, co sam został w obozie...

O! jakże sroga
jest moc przeczuc złych, gdy śmierć nadchodzi...

Ukradł głowę Zawiszy spah⁵⁸ złodziej
i do sułtańskiego niósł proga...

Śmierć

Bo za króla go wzięto — że był
królem życia najsmutniejszych sił...

*Arma tua fulgent, sed non hic ossa quiescunt,
Divae memoriae miles, o Zawisza niger!*⁵⁹

(A to stało się u Szmiechyrowa
Hrada⁶⁰, w ziemi dalekiej Chorwackiej;
tam największy poległ rycerz lacki⁶¹,
będzie temu niedługo połowa
lat tysiąca, rok tysiąc czterysta
i dwadzieścia ośm⁶². A tę rocznicę
czcić pomnijcie⁶³, bo to było święto
takie ducha, że niechaj korzysta
z tych dat naród, któremu w przyłbicę
pluto, z oczu otwartych podjętą⁶⁴!)

Naród

⁵⁶arkan — wschodni odpowiednik lassa. [przypis edytorski]

⁵⁷zerwan — dziś popr.: zerwany. [przypis edytorski]

⁵⁸spah, właśc. spabis — żołnierz ciężkiej jazdy tureckiej. [przypis edytorski]

⁵⁹*Arma tua fulgent, sed non hic ossa quiescunt, Divae memoriae miles, o Zawisza niger!* (łac.) — Herb łśni na twojej tarczy, lecz nie tu spoczywają kości, rycerzu świętej pamięci, Zawiszo Czarny! (epitafium napisane w XV w. przez Adama Świnkę, sekretarza króla Władysława Jagielly. [przypis edytorski]

⁶⁰Hrad (czes. a. słow.) — gród, miasto. [przypis edytorski]

⁶¹lacki — polski (od Lach — Polak). [przypis edytorski]

⁶²ośm (daw.) — osiem. [przypis edytorski]

⁶³pomnieć (daw.) — pamiętać. [przypis edytorski]

⁶⁴podjąć — tu: podnieść. [przypis edytorski]

Ten utwór nie jest objęty majątkowym prawem autorskim i znajduje się w domenie publicznej, co oznacza że możesz go swobodnie wykorzystywać, publikować i rozpowszechniać. Jeśli utwór opatrzony jest dodatkowymi materiałami (przypisy, motywy literackie etc.), które podlegają prawu autorskiemu, to te dodatkowe materiały udostępnione są na licencji Creative Commons Uznanie Autorstwa – Na Tych Samych Warunkach 3.0 PL.

Źródło: <http://wolnelektury.pl/katalog/lektura/elegia-na-smierc-czarnego-zawiszy>

Tekst opracowany na podstawie: Kazimierz Przerwa-Tetmajer, Wybór poezji, nakł. Gebethnera i Wolffa, Warszawa 1897

Wydawca: Fundacja Nowoczesna Polska

Publikacja zrealizowana w ramach projektu Wolne Lektury (<http://wolnelektury.pl>). Reprodukacja cyfrowa wykonana przez Bibliotekę Śląską z egzemplarza pochodzącego ze zbiorów BŚ.

Opracowanie redakcyjne i przypisy: Marta Niedziałkowska, Paweł Koziol.

Okładka na podstawie: juantiagues@Flickr, CC BY-SA 2.0

Wesprzyj Wolne Lektury!

Wolne Lektury to projekt fundacji Nowoczesna Polska – organizacji pożytku publicznego działającej na rzecz wolności korzystania z dóbr kultury.

Co roku do domeny publicznej przechodzi twórczość kolejnych autorów. Dzięki Twojemu wsparciu będziemy je mogli udostępnić wszystkim bezpłatnie.

Jak możesz pomóc?

Przekaż 1% podatku na rozwój Wolnych Lektur: Fundacja Nowoczesna Polska, KRS 0000070056.

Pomóż uwolnić konkretną książkę, wspierając zbiórkę na stronie wolnelektury.pl.

Przekaż darowiznę na konto: [szczegóły na stronie Fundacji](#).